

غفلت ایران از بازار آسیای میانه

با توجه به نظام حاکم بر شوروی سابق، اقتصاد کشور شورواها به نحوی سازمان داده شده بود که هیچ قومیت یا ملتی در آن به تنهایی نمی توانست حتی امکان یک خودکفایی نسبی داشته باشد. انواع ماشین آلات، تولیدات و حتی دانش فنی در جمهوری های مختلف پراکنده بود و مسکو سرخ اصلی را در دست داشت. تجزیه اتحاد شوروی، تاسیس جمهوری ها و استقلال سیاسی آنها نشان داد که این کشورهای جدید هرگونه کمکی را برای تکمیل بخشهای اقتصادی ناقص خود پذیرا هستند. در این میان ترکیه به نمایندگی از سوی امریکا و شرکتهای امریکایی در آسیای میانه حضوری فعال یافت و امروز پوشاک ترکیه، مواد خوراکی ترکیه، ماشین آلات بخصوص خودرو و حتی تاکسی ترکیه در شهرهای این کشورها بخش های تجارت، حمل و نقل و... را به خود اختصاص داده اند. در این میان اما کشور ما، گرچه صادقاته و با هدف کمک به استقلال این جمهوری ها با به میدان گذاشت، اما حضور اقتصادی ایران از حد شعار فراتر

رفت و سفارتخانه های ایران حتی حضور سیاسی قوی پیدا نکردند چه رسد به راهنمایی بازرگانان و تجار ایرانی. گفتگوی زیر حاصل تجربه ای است که یک بخش اقتصادی (کشاورزی) غیر دولتی طی یکی دو سال گذشته از تجارت و دادوستد با جمهوری های همجوار ایران داشته است.

در ایمن مصاحبه مهندس آیت الله زاده رئیس سازمان کشاورزی بنیاد مستضعفان و جانبازان به تشریح موقعیت فعلی جمهوری ها، امکان مبادلات تجاری با این کشورها و بررسی فرصت های ازدست رفته برای افزایش روابط اقتصادی با ۶۰ میلیون مسلمان همسایه پرداخته است.

● گزارش: وضعیت صنعت و کشاورزی در کشورهای آسیای میانه چگونه است؟

- در نظام گذشته اتحاد جماهیر شوروی در صنعت و کشاورزی به عنوان دو زیربخش مهم و عمده روی نظامهای

بهره برداری منطقی طراحی و اجرا شده بود. در بخش صنعت مراحل پایانی اکثر صنایع جمهوری ها به روسیه ختم می شد و کارخانه ها در هر جمهوری، بالای ۵۰ درصد وابستگی به روسیه داشتند. در کشاورزی با توجه به پتانسیل آب، خاک، نیروهای انسانی و فرهنگ کار، تقسیم بندی هایی در جمهوری ها انجام گرفته بود مثلاً در جمهوری های آسیای میانه به لحاظ شرایط خاص آب و هوایی (در ازبکستان، ترکمنستان، تاجیکستان، قرقیزستان و قزاقستان) کشاورزی آن عمدتاً بر کشت پنبه متکی بود. در صنایع مادر اعم از نظامی و غیره عمدتاً در جمهوری های روسیه، روسیه سفید و اوکراین سرمایه گذاری شده و مثلاً هوایم ای ایلوشین که در ازبکستان تولید می شود، وابستگی نام به واردات سه هزار قطعه اساسی از روسیه دارد. کارخانجات مختلف تولید ماشین آلات کشاورزی در برخی از جمهوری های آسیای میانه وجود دارد اما هر کارخانه بیش از ۵۰ درصد متکی به واردات قطعات از جمهوری های روسین است.

به این دلایل وضعیت اقتصادی کشورهای یاد شده (گرچه بنیه اقتصادی خوبی دارند) به دلیل از هم گسسته شدن حلقه های ارتباطی اقتصادی که ناشی از فروپاشی شوروی سابق است بسیار بد می باشد.

● گزارش: چرا بنیه اقتصادی این جمهوری ها خوب است؟

- این بستگی کامل به منابع تولید غنی آن ها چه در بخش کشاورزی و چه صنعت دارد. در بخش کشاورزی سرمایه گذاری های زیربنایی انجام پذیرفته و در قسمت منابع کانی آن ها نظیر معادن اورانیوم، مس، سرب، روی در قزاقستان و منابع طلا و سنگهای تزئینی در ازبکستان بزرگترین ذخایر نفت دنیا در ترکمنستان و سومین ذخایر نفت به لحاظ کمیت در آذربایجان سهم عمده ای را در بازارهای جهانی خواهد داشت و تمامی این موضوعات خود بیانگر بنیه اقتصادی قوی آن ها است. زیرا منابع کانی آن ها در دنیا تعیین کننده است.

از خود برای سیاستگزاری اختیاراتی نداشت و بدلیل اهمیتی که اوکراین برای اتحاد شوروی داشت کنترل و نظارت بر امور آن بسیار شدیدتر از سایر جمهوری های شوروی بود، گرچه در همان زمان جمهوری دموکراتیک اوکراین در سازمان ملل صاحب کرسی بود ولی وزیران کابینه در کیف چیزی جز یک صندوق پستی برای دریافت دستورات از مسکو نبودند. امروز نیز با آنکه دو سال از استقلال اوکراین می گذرد حکومت مرکزی یک ارگان محدود با دوازده هزار و چهارصد پرسنل برای اداره یک کشور ۵۲ میلیونی است. بوهدان کراچنکو مدیر انستیتو مدیریت عمومی می گوید: «حکومت اوکراین قادر به انجام وظایفی که برایش تعیین شده نیست و ظرفیت تصمیم گیری آن نیز بسیار محدود است». وزارت دارائی اوکراین پس از استقلال زیر نظر یک بوروکرات روس که به «کله گچ» شهرت دارد اداره می شود، یک وزیر کابینه از فعالیت سایر وزارتخانه ها بکلی بی اطلاع است. بخشنامه های دولتی درست تسویع نمی شود و کابینه از جلسات منظم برخوردار نیست و دولت

در فضائی مملو از ابهام به کار خود ادامه می دهد. رومن اشیک وزیر اقتصاد و مهره اصلی در اصلاحات اقتصادی کشور می گوید: «ما ساختاری از مدیران توانا که قادر به اعمال سیاستهای تعیین شده باشد نداریم، نتیجه آن شده که هرکس به شیوه های قدیمی کارها را اداره می کند که این بمعنی فرار از مسئولیت و نوآوری در مدیریت است.»

مشکل فراتر از آنست که تنها با ایجاد یک ماشین حکومت مرکزی بخشی از امور را به نحو دلخواه انجام داد. قوانین قدیمی توأم با قوانین نا کارآیی جدید آنچنان بر جامعه حاکمند که تقریباً انجام هرکاری غیر ممکن است، بوهدان کراچنکو مدیر انستیتو مدیریت اوکراین می گوید برای ساختن یک بالکون کوچک در مقابل آپارتمانش مجبور شده است از ریاست جمهوری یک سفارشنامه بگیرد. یک رستوران دار تنها می تواند غذاهائی محدود به تعدادی مشتری محدود عرضه کند، یک مستقاضی ساختن آپارتمان آنقدر مشکلات قانونی بر سر راهش هست که از تقاضایش صرف نظر می کند.

سایه حزب کمونیست

اصلاح طلبان با اندک نگاهی به گذشته متوجه خواهند شد که چرا برنامه ها و تلاشهایشان موفق نیست. یک مشکل عمده بجای مانده از دورانهای پیش فقدان همکاری میان مقامات حکومتی است، مقامهای دولتی بجای همکاری با یکدیگر، همدیگر را متهم به نداشتن وجدان کار، عدم قابلیت پذیرش مسئولیت، فقدان کارآئی در انجام امور و... می کنند. اما ریشه های این روحیه در کجاست.

بوهدان هاوری لیشین رئیس پیشین یک دانشکده بازرگانی سوئسی که امروز از مشاوران کراوچوک بشمار می آید در ریشه یابی این پدیده دو دلیل ارائه می دهد، یکی دلیل تاریخی: اوکراین در طول قرن ها میان امپراتوری های لهستان و روسیه تقسیم شده بود بنابراین مردمان زیر سلطه یکی از این امپراتوریا و مردم زیر تسلط آن دیگری مسائل و حوادث زمان خود را بیک شکل نمی دیدند که این خود موجب می شد چیزی بنام روح همکاری در آنها مشاهده نشود، دلیل دوم فقدان شناخت مقامات از مسائل اطرافشان است، اکثر

مقامات اوکراین بلافاصله پس از فارغ التحصیلی به منصبی بالاگمارده می شدند که در برخوردشان با کمونیستهای قدیمی تعارضی آشکار که منجر به از میان رفتن روح همکاری می شد بچشم می خورد. اصلاح طلبان که پس از استقلال اوکراین موفق شدند مشاغل بالای مدیریتی را بخود اختصاص دهند هرگز از سایه حزب کمونیست که بر جامعه گسترده است در امان نبوده اند، کمونیستهای قدیمی همه جا هستند، همان روحیات بوروکراتیک خود را حفظ کرده اند و تعداد زیادی از کرسیهای پارلمان را نیز در اختیار دارند. کراوچوک رئیس جمهوری اوکراین که خود نیز از کمونیستهای قدیمی است می گوید تا سال ۱۹۸۸ که از حقایق و وقایع خوفناک سالهای ۱۹۳۰ بی اطلاع بود ایمانی جدی به کمونیسم داشت و با صداقت اضافه می کند که گرچه کمونیسم به سبک استالین رامحکوم می کند ولی همچنان به اصول کلی آن معتقد است و می گوید: «من می توان صبح از خواب برخاستم و همه باورهای قبلی خود را فراموش شده یافت.»

منبع: اکونومیست / ۱۳ مه ۱۹۹۲
برگردان: سرویس ترجمه و گزارش،

ایران: دیپلماسی موفق تجارت ناموفق

● گزارش: پیشرفت جمهوریها در امر کشاورزی چقدر بوده است؟

- در شوروی سابق ۹۵ درصد کارهای تجهیز و نوسازی اراضی کشاورزی انجام گرفته است و به همین جهت بستر مناسبی برای تولید میلیونها تن محصول کشاورزی وجود دارد، البته تنها مانع تنوع تولید در جمهوریها، نظام بهره برداری و کشت منطقه ای بوده است.

● گزارش: با این توضیحات چگونه می توانیم روابط گسترده ای با جمهوریهای جدید داشته باشیم؟

- ایران اولین کشوری بود که در جمهوریها سفارتخانه تاسیس کرد. وزیر خارجه کشورمان و معاونش بیشترین سفرها را به این جمهوریها داشته اند. مهمتر اینکه نگرش ما (ایران) و ترکیه نسبت به جمهوریهای تازه استقلال یافته یکسان نیست، زیرا ترکیه با هدف پان ترکیسم و ترکستان بزرگ و از طرفی دیگر به نیابت از سوی امریکا برای ایجاد هسته های اقتصادی درازمدت در جمهوریها نفوذ کرده است. اما ایران اهداف اعتقادی برای این نزدیکی داشته و هدف سیاسی نیز از هدف اقتصادی آن نشأت گرفته است. همچنین آرمان خواهی اسلامی، تاریخ و فرهنگ مشترک و دین مشترک، ما و این کشورها را به هم نزدیک کرده است. با این دیدگاههای مثبت، الان که کشور ما در حال توسعه اقتصادی است و فشار اقتصادی غرب و محدودیت های آن به دلیل وحشت از نفوذ و توسعه انقلاب اسلامی زیاد است، به راحتی می توانیم تجارت با این جمهوریها را توسعه دهیم. آنها خریداران خوبی برای مواد غذایی، پوشاک، صنایع سبک و تولیدات ما هستند و در ضمن فروشنده های خوبی در زمینه دانش فنی و تکنولوژی (گرچه در حد پیشرفت غرب نیست اما عملکرد آنها خوب و خرید آن بسیار راحت است) می باشند، نیروگاههای حرارتی، ماشین آلات کشاورزی، ماشین آلات سنگین، مواد اولیه و ... از دیگر اقلامی است که از طریق این کشورها بویژه بخش روس نشین به راحتی قابل تحصیل است.

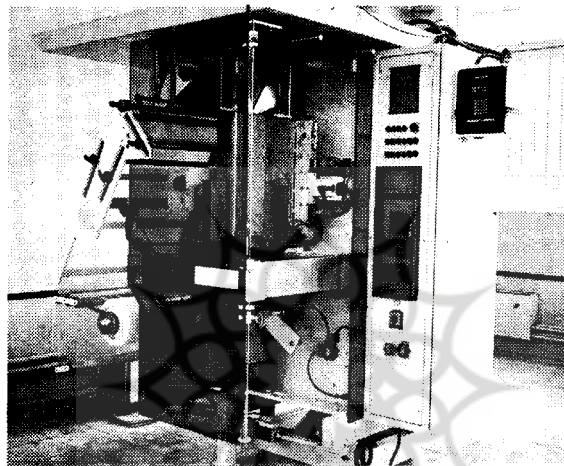
● گزارش: کیفیت ماشین آلات جمهوریها

آیا قابل تأمل نیست؟

- در شرایطی که دلار ۷۰ ریالی بود بهترین مارک با بهترین کارایی ملاک بود و برای برترین تکنولوژی هزینه می کردیم. اما شرایط جدید، شرایط رفع نیاز است و رفع نیاز متقابل، خرید از همسایه های شمالی را توجه می کند. از این گذشته، هم اکنون بسیاری از کشورهای اروپایی ماشین آلات ساخت این جمهوریها را خریداری کرده، با تعویض بعضی از قطعات آن و ترجمه

حائز اهمیت است. زیرا تولید گوشت قرمز در جمهوریها فراوان است و در مقابل، آنها به گوشت مرغ، سیب زمینی، و در مجموع به مواد غذایی ایران نیاز فراوانی دارد.

صنایع پلاستیک آنها با پلی اتیلین های ما می تواند راه اندازی شود. کارخانه های نوشابه سازی آنها با کنسرتورها و آبمیوه های ایران تقویت خواهد شد. آنها مشتریان بسیار خوبی حتی برای آب قابل شرب کشور ما

هستند. ما می توانیم رقیب فرانسه در صدور آب معدنی به جمهوریها بشویم. پوشاک و مصنوعات پلاستیکی ایران بازار مناسبی در آنجا دارد و دیپلماسی خوب ایران همه راهها را برای تجارت خوب هموار کرده است.

برنامه ریزی منسجم ترکیه

● گزارش: اما ترکیه با امکاناتی کمتر، موفقتر از ما بوده است. چرا؟

- ترکیه گرچه به نمایندگی از غرب برای جلوگیری از نفوذ دین و مغنویت در این جمهوریها پیش رفته است اما با این اهداف سیاسی، فرصتهای طلایی اقتصادی را از دست ندادده است. تسهیلات سفارتخانه ها و کنسولگریهای ترکیه در تمام جمهوریها ابزار خوبی برای بازرگانان ترک جهت سرمایه گذاری در جمهوریهاست. بخش خصوصی ترکیه با قدرت مانور بالا به منظور تأمین ارزان مواد اولیه

کاتولوگ ماشین به زبانهای زنده دنیا، آن را به نام ماشین آلات اروپایی با چند برابر قیمت می فروشند. از طرف دیگر مبادلات بازرگانی عامل مهم توسعه مودت و مستحکم تر کردن روابط سیاسی جمهوری اسلامی ایران با این کشورهاست.

● گزارش: در چه زمینه هایی امکان همکاری اقتصادی وجود دارد.

- توجه کنید غرب عمدتاً به امکانات و توانایی های هسته ای برخی از جمهوریها و بهره برداری و تأمین ارزان قیمت منابع کانی و کشاورزی آنها چشم دوخته است. ما نیز باید در فکر تهیه و اجرای برنامه های درازمدت اقتصادی باشیم و در برنامه های کوتاه مدت و میان مدت، کالاهای سرمایه ای را از جمهوریهای پادشاه و در مبادلات متقابل وارد کنیم. در این میان علاوه بر صنایع سبک و سنگین و مواد اولیه جمهوریها، تولید فراوان گوشت قرمز در این کشورها نیز

کارخانجات خود بویژه صنعت نساجی و برای نجات اقتصاد ورشکسته کشور ترکیه عمل می کند و با حضور بازرگانان ترک در کشورهای آسیای میانه برنامه ریزیهای خود را با موفقیت دنبال می نماید.

سیاستهای تشویقی برای صادرکنندگان ترک مزید بر علت است. برای صدور کالا مراکز منسجم با برنامه ریزی اصولی تدارک دیده شده است. هنگامی که آقای دمیرل به جمهوری ازبکستان می رود ۱۵۰ تاجر و کارخانه دار را به عنوان اعضاء هیات با خود می برد. هراسی ندارد که بخش خصوصی کشور منشأ تجارت و درآمد باشد و تسهیلات بانکهای غربی را نیز جذب کرده است.

مهمتر اینکه بازرگانان ترک در هماهنگی دائم با مراکز منسجم صدور کالا هستند و قیمت های هماهنگ آنها باعث فروش خوب می شود. آنها براساس اصول و قیمت های جهانی، کالای خود را به جمهوریها فروخته و با تنظیم بازار، کالا صادر می کنند.

اما رویه ما چنین نیست. مثلاً یک شرکت ایرانی رب گوجه (قوطی) را براساس اصول جهانی و نرخ بین المللی به قیمت تنی ۹۰۰ دلار می فروشد و در ازاء آن کود شیمیایی به نرخ بین المللی هر تن ۱۱۰ دلار می خورد، در همان حال تازه کاری که با یک کامیون رب وارد مرز شده، برای سود مقطعی یا بیرون کردن رقیب ایرانی خود از میدان، رب قوطی را تنی ۴۰۰ دلار عرضه می کند. بازار کالای ایران به هم می خورد و مسایل فراوان دیگر از این دست...

● گزارش: در این نابسامانیها چه کسی در ایران مقصر است؟

- مسئله تعیین مقصر نیست. مهم این است که مقام معظم رهبری رئیس جمهور برقراری روابط بهتر و تجارت و دادوستد با این کشورها را توصیه می کند اما در اجرا، برخوردهای سلیقه ای و تکرویها مشکل ایجاد می کند. روشهای کاری ما منسجم نیست. نهادهای اقتصادی و مؤسسات بازرگانی ما باید هماهنگ باشد. متأسفانه در اثر این ناهماهنگی هر کس بتواند با یک

بازرگانان ایران بازار یکدیگر را خراب می کنند.

همکاری سه جانبه جایگاه خاصی دارد. انتقال تجارب ما، در ایجاد نظامهای جدید بهره برداری کشاورزی برای جمهوریها می تواند کارساز باشد. چرا اسرائیل در قزاقستان و ازبکستان مهندس مشاور داشته باشد در حالی که مهندسی و کارشناسان باتجربه ایرانی می توانند ضمن برنامه ریزی مناسب برای این جمهوریها، جای مهندسی اسرائیلی را با قدرت بگیرند. چنانکه قبلاً هم گفتیم در بخش مواد غذایی بویژه گوشت سفید با احداث کشتارگاههای مدرن مرغ در مناطق گیلان، خراسان و مازندران می توانیم از ورود مرغهای اروپایی به قفقاز و آسیای میانه جلوگیری کنیم.

بالاخره مهم این است که شروع کنیم... از همین جا شروع کنیم. در این شروع و فتح بازار نباید با قیمت بالا وارد شویم. شروع باید به آرامی و با قیمت پایین باشد.

در همین راستا اگر در ایران اتحادیه ها برای صادرات فعال شوند و متمرکز شوند و برای خرید کالا و واردات ارز ندهند، مطمئناً با صدور کالا می توانند کالا وارد کنند.

سرمایه گذاری مشترک برای احداث کارخانجات مشترک بسیار موثر است. زیرا نرخ سرمایه گذاری در آنجا ارزان است. تأسیس کارخانه مشترک برای تولید کمباین و سایر ماشین آلات سنگین در ایران بسیار شایسته است. اولیه، تأسیسات و ابزار، تکنولوژی و قطعات از آنها، سرمایه و دانش طراحی از ما.

● گزارش: اینستکه می گویند در آسیای میانه همه چیز از کانال مسافیا می گذرد چگونه است؟

به هر حال برای تجارت و کارهای اقتصادی باید راه را بررسی کرد و از راهش وارد شد. در همه جا مسافیا تعیین کننده نیست. کار، روش می خواهد. مطمئناً با همت افراد دلسوز، مدیران معتمد و کارشناسان باتجربه، کشور می توان یک «شرکت همکاریهای تجاری» ایجاد کرد که مختص روابط تجاری بازرگانان و مراکز تولید کشور ما با جمهوریهای آسیای میانه و شوروی سابق باشد و در ایجاد هرچه بهتر روابط و توسعه آن عمل کند. □

می توانیم سالانه حداقل یک میلیارد دلار صادرات داشته باشیم.

امکان همکاریهای سه جانبه

● گزارش: با این همه چه باید کرد؟ زیرا صاحبان معتقدند در این غفلت چند ساله می توانستیم نزدیک به ۱۰ میلیارد دلار صادرات کالاهای ایرانی به آسیای میانه داشته باشیم و چنین ضروری در اثر آن غفلت نصیب ایران شد.

- باید بخش اقتصادی سفارتخانه های ایران در جمهوریهای تازه استقلال یافته فعال شوند.

امکان همکاریهای سه جانبه بین ایران اروپا و آسیای میانه وجود دارد. ما در کشورمان ۶،۷ هزار کیلومتر مرز مشترک با جمهوریهای تازه استقلال یافته داریم. یعنی از هر نقطه مرز که بگذریم به شبکه راه آهن شوروی سابق وصل می شویم که جزو بزرگترین شبکه های راه آهن دنیاست (با ۱۵۰ هزار کیلومتر راه آهن). راه زمینی ما از طریق عراق به کشورهای عربی و از طریق ترکیه به اروپا و غرب، جزو امتیازات بزرگ ایران است. راههای آبی و بنادر جنوبی ما می تواند کالاهای شرق آسیا و آمریکای جنوبی و سایر نقاط دنیا را به جمهوریهای جدیدالتأسیس منتقل نماید. با داشتن این شرایط و برقراری ارتباط سه جانبه، کسب میلیاردها دلار درآمد امکان پذیر است. می توانیم شرکت حمل و نقل مشترک با آلمان، برزیل و دیگران تأسیس کنیم (دریایی و زمینی). تجارت مشترک، بازاریابی مشترک نیز در این

یک بلدوزر آمریکائی یا ژاپنی را حاضریم به ۲۴۰ هزار دلار با وابستگی فراوان خریداری کنیم اما برای مشابه آن و با راندمان قابل قبول که با قیمتی حدود ۴۰ هزار دلار قابل خرید است مجوز ترخیص صادر نمی شود.

شسرکتهایی که از واردات ماشین آلات سنگین سوده های کلان می برد راه کاتریلار را که ارز می بلعد باز می گذارد، اما راه خرید یک دم تراک مشابه را که می توان با مبادله سبزمینی و سیرترشی آنرا خرید، می بندد. در حالیکه صنعت در این کشورها به

صورت پایه ای خوب است. می توانیم تراکتور روسی را خریداری کرده با تعویض پمپ و یک جک هیدرولیک آن را با یک تراکتور غربی قابل رقابت نموده و در ازای یک تراکتور آمریکایی یا انگلیسی ۳ یا ۴ دستگاه تراکتور مشابه وارد کنیم. اما این کار نمی شود در حالی که غرب همین ماشین آلات را خریده و با تغییر مارک و قیمت چند برابر، آنها را به جهان سوم می فروشد. لودر و بلدوزر جمهوریها به آلمان صادر می شود. تراکتور و کمباین آنها به کانادا صادر می شود. مگر آنها کیفیت و توان این ماشین آلات را نمی دانند؟ اما قیمت ارزان آنها موجب فروش می شود.

از دبی نوشابه و آب میوه با هوایما به جمهوریها حمل می شود. فاصله زمینی شهرهای شمالی ما با جمهوریها ۴ ساعت است اما دست روی دست گذاشته ایم. به نظر من فقط در زمینه صدور محصولات کشاورزی و مواد غذایی،

کامیون کالا روانه مرز جمهوریها شود و یک قیمت نامعقول ارائه دهد می تواند ماهها برنامه ریزی - بازاریابی و هزینه کردن یک بازرگان بین المللی ایرانی برای حضور در بازار آسیای میانه - را دچار مشکل کند.

کلان نگر در بخش خصوصی وجود ندارد و این معضل دیگری است. بانکها نیز می توانند تسهیلات مناسب تری ارائه دهند.

فرصت های فوت شده

● گزارش: چقدر غفلت داشته ایم؟

- این محاسبه به عهده کارشناسان اقتصادی است اما در سال ۱۹۹۳ معادل ۲۵ میلیارد دلار ارز از جمهوری فدراتیو روسیه برای خرید مواد غذایی، پوشاک و سایر ملزومات خارج شده است. در خیابانهای ازبکستان اتوبوس های Daewoo مونتاژ ترکیه تردد می کنند در حالی که «ایران خودرو» با تکنولوژی پیشرفته تحت لیسانس بنز که بسیار بهتر از «دیوو» است از این بازار غافل مانده است، پوشاک تایوان روانه بازارهای آنها شده است. ما اگر وارداتی هم از جمهوریها داشته ایم بیشتر ارز داده ایم اما ترکیه چنین نکرده است. کالا صادر کرده و کالا وارد کرده است. این غفلت به قیمت گزافی برای ما تمام شده است.

ترکیه در حال حاضر ۱۱ هتل در ترکمنستان ساخته یا در دست احداث دارد. حضور ایرانیان اگر در حد اداره چند مغازه و امور روزمره در ترکمنستان باشد آینده ای نخواهد داشت.

ترکیه هم اکنون در بخش خدمات پیمانکاری در کشورهای آسیای میانه جایگاه خوبی دارد. یک ترک هنگام مراجعه به سفارتخانه ترکیه در کشورهای جدیدالتأسیس از تمام اطلاعات و تسهیلات، راهنمایی ها و تجارب آرشو شده در سفارتخانه ها و راههای عملی انجام کار بهره مند می شود.

ترکیه برای ارتباط هرچه بیشتر در هفته ۳ پرواز به ترکمنستان، آذربایجان و تاشکند دارد. اما هوایمیایی ایران فقط هفته ای یک پرواز به ترکمنستان و آذربایجان انجام می دهد.